

Загальна характеристика криміналізації кредитно-фінансової системи України

Для нормального функціонування економіки необхідна надійна, стабільна і розвинена банківська система, при якій банки будуть здійснювати платежі, вчасно надавати своїм клієнтам кредити, послуги по операціях з цінними паперами і т.ін. Якщо фінансове становище банку “похитнулось”, то разом з ним може “похитнутися” і фінансове становище сотень його клієнтів.

У фінансовій сфері найбільш криміногенною є банківська діяльність.

Сьогодні в Україні функціонує приблизно 230 банків і понад 2000 філій. Практика свідчить, що злочинні посягання саме в цій сфері за останні роки досягли небувалого розвитку. У 1996 р. виявлено злочинів у фінансово-кредитній системі – 3721 (з них у банківській сфері – 2118), у 1997 р. – 6227 (з них у банківській сфері – 4687), за 10 місяців 1998 р. – 7756 (з них у банківській сфері – 5570, тобто кількість злочинів зросла на 34,9 %). Тільки за 10 місяців 1998 р. порівняно з відповідним періодом 1997 р. кількість злочинів, скоєних злочинними угрупованнями у банківській сфері збільшилась на 196,6 %. До кримінальної відповідальності за 10 місяців 1998 р. за зловживання і розкрадання коштів у кредитно-фінансовій і банківській системі за справами слідчих органів прокуратури притягнуто 322 особи.

Злочини, що скоюються в банківській сфері або з її використанням можна віднести до одних із найбільш небезпечних економічних злочинів, оскільки їх негативний вплив відображається не тільки на самому банку, але і на багатьох інших суб'єктах економічної діяльності і фінансовій системі держави в цілому.

Проблема розкриття і попередження злочинів, скоєних з використанням банківської системи, набуває в останні роки особливої актуальності. Міністерством внутрішніх справ України вживаються певні заходи щодо вдосконалення боротьби зі злочинністю у кредитно-фінансовій сфері. Ускладнюється цей про-

Гадойбоєв Сабір Абдурауфович — кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ НАВСУ, майор міліції.

цес тим, що економічна злочинність на сьогодні має здебільшого характер організованої зі складною структурою і значно поширила свій вплив на фінансово-кредитну систему.

Географія розповсюдження злочинів у фінансово-кредитній системі по Україні досить широка. Найбільша їх кількість виявляється у Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Луганській, Львівській областях та м. Києві.

В останні роки відбувається поширення способів протизаконної діяльності у банківській сфері. Одним із найбільш розповсюджених серед них є видача кредитів новоствореним невеликим комерційним структурам або приватним особам без оформлення належним чином забезпечення кредиту. За допомогою службових осіб банку створювалася правдива “легенда” про об’єктивні причини неповернення кредиту, в зв’язку з чим термін погашення кредиту неодноразово продовжувався, що надавало боржнику можливість краще підготуватися до перевірок тощо. Більш розповсюдженими є розкрадання кредитів позичальниками без участі службових осіб банку. Такі злочини ретельно підготовлені і призводять до втрати банками великих грошових сум. При оформленні гарантій або доручень дуже розповсюджені підроблені гарантійні листи від імені великих банків, а також надання кредитів з оформленням договорів страхування зі страховими компаніями неначебто для забезпечення повернення коштів. Останнім часом спостерігається привласнення позичальниками кредитних коштів через офшорні зони.

Позичальником (його службовими особами або засновниками) реєструється підприємство в офшорній зоні, тобто в регіоні з пільговим оподаткуванням та вкрай спрощеною процедурою реєстрації підприємств і здійснення банківських операцій. До таких регіонів у першу чергу відносяться Кіпр, Панама, Британські Віргінські острови, Острів Мен (Великобританія), окремі регіони Ірландії (Дублін), Гібралтар (Великобританія), Кайманові острови, деякі країни “чорної” Африки, а останнім часом і країни Балтії (Естонія, Латвія). Позичальник, отримавши кредит, перераховує кошти за контрактом з офшорною фірмою за кордон. В подальшому офшорна фірма або постійно використовується в діяльності позичальника (з метою здійснення операцій на закордонних ринках від імені іноземної юридичної особи та укрит-

тя частки доходів підприємства позичальника від оподаткування в Україні, залишаючи їх за кордоном), або реєструється позичальником лише для однієї операції (у цьому випадку позичальник з самого початку передбачає неповернення кредиту, поставки за контрактом не виконуються і позичальник за неначебто об'єктивними причинами не може реалізувати бізнес-план, під який отримав кредит і, відповідно, не може повернути кредит).

Так, вибірковими перевірками за 1998 р., проведеними у 18 регіонах країни, виявлено 124 фіктивні фірми, якими протягом трьох років через кореспондентські рахунки перераховано поза межі держави понад 63 млн грн, а також проконвертовано та обєрнено на свою користь близько 3,3 млн дол. США і понад 90 млрд російських рублів. Ці фірми виявляються, як правило, правоохоронними органами. Працівниками банківського нагляду рахунки таких фірм, які відкриваються для здійснення фінансових операцій, не встановлюються і відповідні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю не інформуються. Національним банком України та його регіональними управліннями якщо і направляються до прокуратури та МВС України матеріали, то, як правило, за вимогою і жодного за власною ініціативою.

Викладене дозволяє вказати на такі чинники поширення злочинності у фінансово-кредитній системі:

- відсутність належного контролю за діяльністю комерційних банків з боку Національного банку України;

- неналежний контроль з боку банків за дотриманням кредитних угод та надходженням коштів до бюджету;

- відсутність механізму регулювання грошових потоків готівки і використання їх для підвищення обсягів виробництва у державі, вилучення з тіньового обігу шляхом інкасації;

- протиріччя в законодавстві, які сприяють скоєнню злочинів і потребують врегулювання;

Відсутність належного контролю за діяльністю комерційних банків з боку Національного банку України сприяє розкраданню багатомільйонних коштів. Так, для здійснення компенсаційних виплат жертвам нацистських переслідувань до акціонерного товариства "Градобанк" надійшли 87 млн марок. Ці кошти керівництвом були розкрадені. Повсякденний контроль за їх використанням з боку Національного банку України не був забез-

печений. Нині банк є банкрутом, грошові кошти власникам не видані, тягар відшкодування збитків ліг на плечі держави.

Відсутній механізм реалізації пункту "В" ст. 12 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", де мова йде про право залучати до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів, у той час як у Законі "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні" сказано, що ревізії можна назначати лише за порушеними кримінальними справами, а порушити кримінальну справу по економічних злочинах без висновків документальної ревізії неможливо.

У Законі "Про банки і банківську діяльність" на управління внутрішніх ревізій Національного банку України покладена функція проведення тільки внутрішніх перевірок структурних підрозділів Національного банку України. Таким чином, перевірки комерційних банків, які складають 99,9 % банківської системи України, взагалі не передбачені.

Згідно з пунктом "Г" ст. 12 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" спецпідрозділи мають право одержувати інформацію з автоматизованих, інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних різними міністерствами, відомствами України тощо, але внаслідок відсутності механізму реалізації зазначеного пункту міністерствами не виконуються вимоги цього Закону та видаються накази, згідно з якими під приводом комерційної таємниці спецпідрозділи та уповноважені особи не повинні вимагати інформацію з метою використання та недопущення негативних наслідків від злочинної діяльності організованих злочинних угруповань. (Наприклад, наказ № 48 від 08.02.96 р. Митної служби України "Про електронну інформацію в митній системі України").

Виникає потреба правового тлумачення банківської та комерційної таємниці з урахуванням інтересів держави, визначення права доступу до цієї таємниці спецпідрозділів або уповноважених осіб, які згідно з діючим законодавством несуть відповідальність за її розголошення.

Внаслідок викладених причин та довільного тлумачення Законів України "Про банки та банківську діяльність", "Про під-

приймництво" та інших не виконуються вимоги щодо п. "Д" ст. 12 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю".

Законодавством не врегульовано механізм виконання п. 3 ст. 12 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", де вказано на право спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю подавати до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених Законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод. У той же час в Законі "Про арбітражний суд" передбачено, що за такими позовними заявами може звертатись лише Державна податкова адміністрація. Прокуратура, органи внутрішніх справ і спецпідрозділи по боротьбі з організованою злочинністю не вказані, а тому не можуть реалізувати прав, визначених цим Законом.

Не виконується п.4 "Г" ст. 18 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", де зобов'язано Національний банк України "попередньо інформувати спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю про великомасштабні операції фізичних (у розмірі понад сто мінімальних заробітних плат) чи юридичних осіб (у розмірі понад п'ять тисяч мінімальних заробітних плат), здійснені одноразово або протягом 30 діб", що не дає змоги у повній мірі відслідковувати незаконні операції з коштами кримінальних комерційних структур.

Враховуючи викладене вважаємо за доцільне:

На урядовому рівні розглянути питання про створення Міжбанківської служби інкасації з залученням на комерційній основі банківських та інших фінансових установ, що дасть можливість забезпечити регулювання грошових потоків. Використовуючи оперативні можливості Головного управління по боротьбі з економічною злочинністю та Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України встановити надійний контроль з боку держави за обігом коштів, їх інкасацією, поповненням до бюджету України.

Створити у банківських установах спеціальний відділ для збору інформації за ознаками фінансових правопорушень, систематизації і аналізу електронних платежів для запобігання випад-

кам шахрайства з фінансовими ресурсами, відтоку грошових коштів за кордон.

З метою вирішення питання щодо повернення валютних коштів в Україну, що незаконно знаходяться за її межами, посилення контролю банківської системи за цим процесом, законодавчо закріпити механізм ідентифікації клієнта банку (фізичної та юридичної особи), який подає документи на проведення банківських операцій, а також передбачити відповідальність банків за пролонгацію кредитів, за якими були порушені терміни їх повернення або сплати відсотків.

Усунути протиріччя в чинному законодавстві, особливо в Законі України "Про банки і банківську діяльність" і Законі України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", що надасть можливість попереджувати значну частину зловживань, розкрадань і шахрайських дій з фінансовими ресурсами.

Законодавчо встановити відповідальність співробітників організацій, які здійснюють фінансові операції, за відмову від надання уповноваженим органам відомостей про незаконні операції, розголошення інформації про надання таких відомостей, невиконання вимог про реєстрацію фінансових операцій і осіб, які їх здійснюють, а також знищення таких документів, за порушення правил роботи з готівкою тощо.